

Suriye Krizinde Mezhepçiliğin Araçsallaştırılması

Instrumentalisation of Sectarianism in Syrian Crisis

İbrahim AKKAN*
Fuat AKSU**

Öz

2011 Suriye kriziyle birlikte Sünni-Şii ayrımı Ortadoğu bölgesindeki siyaset açısından en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Özellikle Suriye'deki çatışmalarda mezhep gruplarının birbirlerini varoluşsal birer tehdit olarak algılamasıyla krizde zaman zaman mezhepsel bir boyut öne çıkmıştır. Fakat bu dönüşüm, temel olarak mezhepçiliğin tarihsel köklerine dayanmanın ötesinde, liderin ve siyasi elitlerin iktidarın güvenliğini sağlamak için mezhepsel kimlikleri birer araç olarak kullanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu makale Suriye krizinde mezhepsel araçsallaştırmanın kimler tarafından, nasıl yapıldığını ve bu politikanın çatışmaları ne yönde etkilediğini tartışmaktadır. Makalede Suriye krizinin karmaşık mezhepsel boyutunun primordializm yaklaşımıyla açıklanamayacağı görüşünden hareket edilmektedir. Bu bağlamda primordializm yerine Enstrümantalizm yaklaşımı kullanılarak Beşar Esad yönetiminin mezhepsel kimlikleri iktidarının sürekliliğini sağlamak amacıyla araçsallaştırdığı savı tartışılmaktadır. Bunun için de Suriye'de siyasal iktidarın söylem, eylem ve politikaları incelenerek Suriye krizinde mezhepçiliğin nasıl araçsallaştırıldığı açıklanmaktadır. Suriye krizinde mezhepçiliğin araçsallaştırılması politikasının Esad'ın çatışmaları kendi lehine çevirmesinde ve varlığını korumasında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan bu politikanın birçok olumsuz sonucu olduğu ve tehlikeli bir süreci beraberinde getirdiği de göz ardı edilmemelidir. Mezhepçiliği araçsallaştırma politikası, toplumun kimlik çizgilerine göre bölünmesi, mezhep grupları arasındaki hoşgörünün ortadan kalkması ve Ortadoğu bölgesinde kimlik temelli düşmanlıkların ortaya çıkması gibi nesilleri etkileyecek sorunlara yol açmıştır. Bu da mezhepçiliğin araçsallaştırılmasının kısa vadede avantaj sağlayan bir politika olmasına rağmen uzun vadede büyük sorunlar yaratacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Mezhepçilik, Enstrümantalizm, Primordializm, Araçsallaştırma

Abstract

Sunni-Shiite divide has become one of the most important factors for politics in the Middle Eastern region after the 2011 Syrian crisis. The sectarian dimension of the crisis has come into prominence from time to time in the conflicts in Syria, especially when sectarian groups perceive each other as existential threats. However, this transformation has yet to emerge as a result of the historical roots of sectarianism, but of the leader and political elites using sectarian identities as a tool to ensure the

* Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, E-posta: ibrahim.akkan@std.yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0003-0174-2922

** Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, E-posta: faksu@yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0002-3693-6666

security of power. This article discuss how and by whom sectarian instrumentalization has been applied in the Syrian crisis and how this policy affected the conflicts. In this article, it is argued that the complex sectarian dimension of the Syrian crisis cannot be explained by the primordialism approach. In this context, the Instrumentalism approach has been used to discuss the argument that Syrian leader Bashar al-Assad and his administration instrumentalized the sectarian identity to preserve his authority. For this reason, the actions, discourses and policies of the government have been analyzed to explain how sectarianism was instrumentalized in the Syrian crisis.

In the Syrian crisis, the policy of instrumentalizing sectarianism has played an important role in Assad's ability to turn the conflict in his favor and preserve his existence. On the other hand, it should be noticed that this policy has many negative consequences and brings along a dangerous process. The policy of instrumentalizing sectarianism has led to problems that will affect generations, such as the division of society according to identity lines, the disappearance of tolerance between sectarian groups, and the emergence of identity-based hostilities in the Middle East region. This shows that although the instrumentalization of sectarianism is a policy that provides advantages in the short term, it will create major problems in the long run.

Keywords: Syria, Sectarianism, Instrumentalism, Instrumentalization, Primordialism

1. Giriş

Sivil toplum örgütü The Day After (TDA) tarafından Suriye toplumunun mezhepçiliğe karşı tutumlarının araştırıldığı “Sectarianism in Syria: Survey Study” adlı çalışma, Suriye’de mezhepçiliğin 2011 krizinden önce toplumda bir ayrıştırıcı unsur olarak kabul edildiğini ve çatışmaların başlamasıyla toplum üzerindeki etkisinin çok büyük oranda arttığını ortaya koymuştur. Katılımcıların çoğu bu değişimin “siyasi otoriteyle bağlantılı” olduğunu ve mezhepçiliğin arkasındaki nedenlerin temelde “güç ve politika” olduğunu düşünmektedir (TDA, 2016). Gerçekten de Arap Baharı sonrası süreçte Sünni-Şii çatışması – Ortadoğu’nun genelinde olduğu gibi – Suriye siyasetinin en önemli meselelerinden biri haline gelmiştir (Valbjörn, 2020, s.93). Protestoların başında demokratik geçiş, insan hakları ve özgürlükler üzerine yapılan temel akademik tartışmaların yerine, birkaç yıl içinde mezhepçilik ve radikalleşme üzerine tartışmalar yoğunluk kazanmıştır (Schmidt, 2018; Hinnebusch ve Imady, 2018). Bu bağlamda Arap Baharı sonrasında çok sayıda akademisyen, çatışmalarda mezhepsel kimliğe odaklanmıştır (Örn: Haddad, 2017, 2020; Goldsmith, 2018b, Hashemi ve Postel, 2017). Bu çalışma Suriye krizinin mezhepsel boyutunun tarihsel nedenlerden çok, Esad yönetiminin eylem, söylem ve politikalarıyla mezhepsel kimliği araçsallaştırması sonucunda oluştuğunu savunmaktadır. Esad yönetimi, mezhepsel gruplar arasında tehdit algısı yaratarak Aleviler (Nusayriler)¹ başta olmak üzere, azınlıkların desteğini almış ve çatışmalarda güç elde etmiştir.

Çalışmada temel analiz çerçevesi olarak enstrümantalizm yaklaşımı benimsenmiştir. Bu bağlamda Suriye krizinde mezhepsel kimliklerin, elitlerin siyasi çıkarları için nasıl birer araç olarak kullanıldıkları incelenmiştir. Böylece Suriye’deki iç çatışmalarda mezhepçiliğin açıklanmasında

1 Suriye’deki Aleviler kendilerini “Alevi” sıfatıyla tanımlarken, Sünniler bu topluluğa “Nusayri” kelimesini yakıştırmaktadır. Bu durum aslında Suriye’deki Arap Alevileri tarafından kendilerinin ötekileştirilmesi ya da aşağılanmasının bir ifadesi olarak algılanmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada doğrudan alıntı yapmanın dışında veya ayrıca açıklama gerektirmeyecek durumlarda Suriye’deki Aleviler, kendilerini ifade ettikleri kimlik üzerinden tanımlanarak “Alevi” olarak nitelendirilmiştir.

farklı bir bakış açısı kazandırılmıştır. Protestocuların temel talepleri – demokratik yönetim, özgürlük, fırsat eşitliği, ekonomik refah, vs. – göz önüne alındığında Suriye krizinin başlarda pek mezhepçi olmadığı söylenebilir (Philips, 2015; Shaery-Yazdi ve Üngör, 2013). Fakat haklı taleplerle büyüyen protestoların iktidarı devirme ihtimaline karşı, Esad yönetimi muhalefeti radikalleştirip şiddet kullanımını meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Bununla birlikte bölgesel aktörlerin kendi çıkarları doğrultusunda Suriye'deki farklı radikal grupları finanse etmesiyle çatışmalar mezhepsel bir boyut kazanmıştır. Mezheplerin araçsallaştırılıp birer güvenlik meselesi haline getirilmesiyle kitleler mobilize edilmiştir. Protestocuların radikalleştirilmesiyle kriz azınlıklar için varoluşsal bir çatışmaya dönüşmüştür. Dolayısıyla Suriye'de yaratılan tehdit algısı ve toplumsal kimliklerin araçsallaştırılmasıyla egemen otoritenin çatışmalarda başarıya ulaşması arasında bir bağlantı olduğu savunulmuştur.

Bu çalışmada vaka seçimi çeşitli faktörler tarafından etkilenmektedir. Suriye krizi hem yerel hem de uluslararası aktörlerin müdahil olduğu çok boyutlu ve çok aktörlü özgün bir çatışma örneğidir. Bu çok boyutluluğun içinde mezhepçilik farklı düzlemlerde aktörler arası ilişkilerin seyrinde belirleyici bir etki yaratabilmektedir. Benzer şekilde özellikle tarihsel gelişim süreçleri göz önüne alındığında, mezheplerin söylem, eylem ve politikalarla manipülasyonlara açık olduğu da söylenebilir. Çünkü mekân-iktidar ilişkilerinde aktörlerin birbirleriyle çatışan hedef, talep ve beklentileri mezhepsel kimliklerin manipüle edilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu vakanın seçilmesinin en önemli nedenlerinden biri de hem devletlerin hem de devlet dışı örgütlerin kendi çıkarları amacıyla mezhepçiliği araçsallaştırmış olmalarıdır. Bölgesel aktörlerin de (Arabistan, Katar, İran ve Türkiye gibi) çeşitli mezhep temelli politikaları Suriye'deki mezhep çatışmalarının ülke sınırlarını aşmasına yol açmıştır. Bu aktörler kendi ulusal çıkarları için mezhepçiliği Suriye krizine bir müdahale aracı olarak görmüştür. Ancak bu çalışmanın sınırlılıkları çerçevesinde bölgesel aktörlerin ve devlet dışı örgütlerin mezhepçiliği araçsallaştırması kapsam dışı bırakılmıştır.²

Bu kapsam ve sınırlılıklar dikkate alınarak, çalışma aşağıdaki gibi yapılandırılmıştır. İlk olarak mezhepçilik kavramına, bu kavramın Ortadoğu'daki dönüşümüne ve kavrama dair temel tartışmalara yer verilmiştir. Sonra enstrümantalizmin ana unsurları makalenin analiz çerçevesi olarak ele alınmıştır. Daha sonra Suriye'de mezhepçiliğin 2011 krizi öncesi ve sonrasında nasıl araçsallaştırıldığına dair veriler ortaya konmuştur. Bu bağlamda Esad yönetiminin radikal unsurları hapislerden çıkarması, cihatçı örgütlerin oluşmasının önünü açıp finanse etmesi ve radikalleştirilmiş muhalefetin ülkedeki dini/mezhepsel azınlıklar için birer tehdit unsuru olduğu algısını yaratması süreçleri analiz edilmiştir. Sonuç kısmında ise Suriye krizinin mezhepsel boyutunun enstrümantalizm yaklaşımıyla açıklanmasının teorik tartışması yapılmıştır.

2 Bu araçsallaştırmanın Esad yönetimi tarafından yalnızca içe dönük uygulanmadığı, benzer davranışların dış politikada da uygulandığı gözlemlenmiştir. Bunun yanında rekabet içerisindeki bölgesel aktörlerin Suriye içindeki diğer mezhepsel unsurları Esad yönetimini devirmek amacıyla araçsallaştırdığının örneklerine rastlanmaktadır. Bu konuda ayrıntılar için bakınız: (Valbjørn, 2020).

2. Mezhepçilik Kavramı ve Mezhepçilikle Alakalı Temel Tartışmalar

Mezhepçilik Arap Baharı sonrasında yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan iç çatışmalar (Suriye ve Yemen) sonucunda Ortadoğu açısından yeniden gündeme gelmiştir. Bu süreçte hem bölgedeki karar alıcılar hem de uluslararası medya, analist ve yorumcular mezhepçiliğe büyük önem vermiştir. Bu bağlamda mezhepçilikle alakalı önemli çalışmalar ortaya konmuş ve farklı yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ancak mezhepçilik literatüründe yalnızca 2011 sonrası süreçte değil daha önce yaşanan önemli gelişmeler sonucunda da gelişim sağlanmıştır. Özellikle 1979 İran İslam Devrimi ve 2003 Irak Savaşından sonra “Şii Hilali”nin yükselmesiyle birlikte mezhepçilikle alakalı çalışmalar hatırı sayılır bir oranda artmıştır (Haddad, 2017, ss. 363-364).

Arap Baharı’ndan sonra mezhepçilik üzerine artan sayıdaki çalışmaya ve yoğun tartışmalara rağmen tanımlama noktasında büyük çelişkiler görülmektedir. Hristiyanlık içindeki derin toplumsal bölünmeleri tanımlamak için kullanılan mezhepçiliğin İslamiyet için de kullanılabileceğine dair tartışmaların yanında kavramın zaman içinde geçirdiği dönüşüm ve farklı tanımlamaları kafa karışıklığı yaratmıştır (Valbjørn, 2020, s. 93). Mezhepçilik temelde inanç, yaşam tarzı, düşünce sistemi, kimlik, vs. gibi geniş kapsamlı kavramlarla tanımlansa da zamanla şiddet, hoşgörüsüzlük, ötekileştirme, kimlik çatışması, vs. gibi kavramlarla birlikte kullanılmaya başlamıştır (Haddad, 2017, ss.363-367). Kavramın geleneksel anlamlarından uzaklaştırılıp politik anlamlar yüklenmesi bölgedeki gelişmelerle paralel olarak gerçekleşmiştir. Makdisi’ye (2000, s. 7) göre toplumsal bir kimlik olan mezhepçiliğin aşırı politikleştirilmesi, kavramın Ortadoğu’daki “siyasi kimliğin birincil belirteci” haline dönüşmesine yol açmıştır.

Mezhepçiliğin Ortadoğu politikasının ötesinde uluslararası toplumda artan etkisi, kavramın teorik olarak nasıl açıklanacağına dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla sözü edilen tanımsal tartışmaların yanı sıra mezhepçiliğin geçirdiği dönüşüm içinde kavramın alt dallara bölünmesi ile ilgili farklı bakış açıları³ veya bölgelere göre şekli ve öneminin değişeceğini savunan görüşler de öne atılmıştır.⁴ Kavramla alakalı öne sürülen bu görüşler ve kategorilendirme çalışmaları devam eden çok sayıdaki tartışmanın yalnızca bir kısmıdır.

Mezhepçiliği açıklayan çok farklı yaklaşımlardan da söz etmek mümkündür. Temelde etnik kimlik ve etnik çatışmaları açıklayan teorik çerçeveler olan primordializm (ilkçi yaklaşım, ilkçilik) ve enstrümantalizm (araççılık, araçsalcılık) yaklaşımları, mezhepçilik kavramı için de

3 Örneğin Fanar Haddad “Sectarianism in Iraq: Antagonistic Visions of Unity” adlı çalışmasında belirttiğine göre mezhepçiliği üç temel kategoriye ayırmak mümkündür. İlk kategori olan gündelik mezhepçiliğe göre bireyler, siyasallaştırılmamış bir mezhepsel kimliğe doğmakta ve bu kimliği göstermeden hoşgörü içinde yaşamaktadır. İkinci kategori olan araçsal mezhepçilik, siyasi girişimcilerin iktidarı korumak veya kolektif çıkarlar için bir topluluğu harekete geçirdiği, siyasileştirilmiş bir kimliktir. Üçüncü kategori olan radikal mezhepçilik ise herkesi tek bir hak dinin köktenci bir görüşüne dönüştürmeye çalışan ve diğerlerini ötekileştiren tektirci bir anlayışa sahiptir. Bu kategori şiddet kullanmaya meyilli bireyler ve politikleştirilmiş din anlayışından dolayı mezhepçiliğin en tehlikeli boyutudur. Tartışmanın ayrıntıları için bkz: (Haddad, 2014, ss. 25-27).

4 Max Weiss, mezhepçiliğin farklı bölgelerde farklı şekillerde tanımlanabileceğini savunmuştur. Örneğin Lübnan mezhepçiliğinin, “hem toplumsal bir hastalık hem de siyasi bir çare olarak tasvir edilebileceğini” savunarak mezhepçiliğe alternatif bakış açıları getirmiştir. Bkz: (Weiss, 2010).

açıklayıcı olmuştur. Yeni yapılan çalışmalar mezhepçiliği açıklamak adına alternatif yaklaşımlar öne koysa da primordializm ve enstrümantalizm günümüzde en çok kabul gören iki yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Örneğin bu iki temel yaklaşıma bir orta yol olarak “sosyal inşacılığı” öneren veya mezhepçiliği modernist yaklaşımla açıklayan çalışmaların yanında mezhepsel çatışmaları “güvenlikleştirme” veya “güvenlik ikilemi” kavramlarıyla açıklayan önemli çalışmalar da yapılmıştır (Phillips 2015; Goldsmith, 2018a; Hashemi ve Postel, 2017; Darwich ve Fakhoury, 2017).

2.1. Primordializm-Enstrümantalizm Tartışması

Mezhepçiliğin bölgesel çatışmalarda önemli bir etken olduğu kabul edilse de iç çatışmalarda nasıl inceleneceğine dair bir görüş ayrılığı vardır. Bu konuda iki temel yaklaşımdan söz etmek mümkündür. İlk yaklaşım olan primordializm, etnisite, milliyetçilik ve toplumsal kimlik gibi kavramları ve durumları tarihsel boyutlarıyla ele alan ve bu perspektiften açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır. Verili toplumsal kimlik fikirleriyle bağlantılı olan primordializm “bireyi daha büyük bir kolektiviteye bağlayan biyoloji, kültür, tarih ve geleneklere derinden kök salmış bir dizi soyut öğeye” dayanmaktadır (Valbjørn, 2020, s. 95). Primordializme göre, günümüzdeki mezhepsel ayrımın temelinde doktrinel farklılıkların yattığı kabul edilmektedir. Bu nedenle mezhep çatışmalarının bu kimliklerin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olduğunu kabul etmektedir. (Darwich ve Fakhoury, 2017, ss. 712-713). Bu bağlamda primordialistler İslamiyet’teki Şiiler ve Sünniler arasındaki mezhepsel gerilimleri 680’deki Kerbelâ Savaşı’na kadar götürerek tarihsel bir çatışmaya dayandırmaktadır (Valbjørn, 2020, s. 95).

Ancak mezhepçiliği ilkel bağlılıklar merkezinde açıklayan primordializmin bazı sınırlılıklarının olduğu görülmüştür. Primordialistler mezhepsel kimliğin değişen anlam ve önemini, birey ve toplum bağlamında yaşanan değişimleri ve bu değişimlerin yol açtığı çatışmaları açıklamakta yetersiz kalmıştır (Baumann, 2004, s. 13). Bunun yanında, farklı etnik ve mezhepsel kimliklerin bir arada yaşadığı Ortadoğu devletlerinin neden bazılarında şiddet meydana gelirken diğerlerinde bir arada yaşamanın mümkün olduğunu açıklamakta zorlanmaktadır (Filic, 2021, s. 102). Bu nedenle bir vaka çalışması olarak ele alınan Suriye krizinin mezhepsel boyutu göz önüne alındığında primordializmin yeterince açıklayıcı olmadığı görülmüştür. Çünkü çatışma öncesinde ve protestolar başladıktan sonra, ülkede çatışma yaratacak boyutta bir mezhep ayrımından söz etmek mümkün değildir. Protestolar mezhepsel bir idealle değil, siyasi iktidara karşı demokratik taleplerle ortaya çıkmış ve daha sonra mezhepsel bir boyut kazanmıştır. Esad yönetiminin eylem, söylem ve politikalarının, krizin mezhep çatışmalarına dönüşmesi yönünde önemli etkileri olmuştur. Bu bağlamda Suriye krizinin temelinde verili mezhep kimlikleri arasındaki doktrinel farklılıklardan dolayı ortaya çıktığını ve çatışmanın mezhepsel boyutunun doğal bir şekilde geliştiğini söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla Sünni-Şii çatışmasının tarihsel nedenlere bağlı olduğunu savunan primordializmin Suriye krizinin mezhepsel boyutunu açıklamakta yetersiz kalmıştır.

İkinci temel yaklaşım olan enstrümantalizme – diğer adıyla araçsalcılık – göre mezhepsel kimlikler rasyonel elit aktörlerin siyasi ve ekonomik güç elde etmek için kullandıkları birer araçtır. Dolayısıyla mezhep çatışmalarının doğal gelişen bir eylem olmaktan çok, siyasi liderlerin, toplumsal grupların desteğini almak amacıyla ilkel mezhep kimliklerini kullanarak kitleleri kendi siyasi çıkarları için mobilize etmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır (Valbjørn, 2020, s. 95; Ejaz ve Rehman, 2022, ss. 42-55). Enstrümantalizmin en önemli savunucularından biri olan Paul R. Brass toplumsal kimliklerin verili olmadığını siyasi elitlerin “refahlarını veya varlıklarını korumak veya hem grupları hem de kendileri için siyasi ve ekonomik avantaj elde etmek için temsil etmek istedikleri grupların kültürlerinden materyaller alan, onları çarpıtan ve bazen uyduran seçkinlerin yaratımları” olduğunu iddia etmektedir. (Brass, 1991, s. 8). Brass’a göre “etnik ve ulusal kimlikler, zenginlik, güç ve prestij için verilen evrensel mücadelede kitlesel destek oluşturmak için rekabet halindeki seçkinlerin ellerinde uygun araçlar” olarak görülmektedir (O’Leary, 2001, s. 148).

Enstrümantalizm yaklaşımı etnisite, din, dil ve kültür gibi kimliksel olguların siyasi otoritenin hedefleri doğrultusunda mobilize edilebileceğini savunmaktadır. Enstrümantalistler, primordialistlerin iddia ettiği toplumsal kimliklerin “doğanın bir hediyesi” olduğu düşüncesine karşı çıkarak bunların siyasi elitler tarafından uydurulduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla elitler kitlelerin paylaştığı ortak değerleri ve kimlikleri birer manipülasyon aracı olarak görmektedir. Etnisite, dil, din, kültür, bölge gibi toplumsal kimliği oluşturan olgular inşa edildiğini ancak kriz dönemleri dışında büyük öneme sahip olmadıkları görülmüştür (Olanrewaju, 2019, s.1264).

Bu açıdan bakıldığında enstrümantalizm, primordializmle taban tabana zıt bir bakış açısıyla kimlik siyasetini rasyonalist bir açıdan ele almaktadır. İktidarda kalma ve devlet üzerinde kontrol sağlama arayışı içinde olan egemen sınıf, özünde mezhepçi olmasa dahi eskimiş inançları kullanarak mezhepçi görünebilir. Bu nedenle iktidar eski ayrılıkların ve çatışmaların yeniden üretilmesini sağlayarak sosyal uyumu baltalama eğilimi içine girebilir (Balanche, 2018). Bu toplumsal manipülasyonlar temelde mezhepsel kimlik gruplarının asimilasyon, tahakküm veya yok olma korkusu tetiklenerek gerçekleşmektedir. Siyasi liderler ve karar alma mekanizması içindeki seçkinler bir tehdit algısı yaratarak mezhepsel kimlik gruplarını kendi çıkarları doğrultusunda mobilize ederek iktidarın devamlılığını korumaya çalışmaktadır. Bu nedenle mezhepsel kutuplaşmanın oluşması ve mezhep çatışmalarının ortaya çıkması liderin ve elitlerin çıkarlarını koruyan bir yapıya dönüşmektedir. Böyle bir yapının özellikle zayıf/kırılgan ve mezhepsel manipülasyona açık devletlerde görülme ihtimali daha yüksektir. Çünkü bu devletlerde mezhepçiliğin yükselmesi ile siyasi liderler toplumdan meşruiyet, doğrulama ve güvenilirlik kazanmaya çalışmaktadır (Ejaz ve Rehman, 2022; Hashemi ve Postel, 2017, s. 4). Valbjørn (2020, s. 95) enstrümantalizmin mezhepçiliği açıklamada izlediği yolu şu şekilde özetlemiştir:

“Tarihte 1400 yıl geriye gitmek ve dini meselelere odaklanmak yerine, enstrümantalistler mezhepçiliği sadece yeni, modern ve değişen değil, aynı zamanda dindarlıktan ziyade öncelikle siyasetle ilgili olarak algılamıştır. Mezhepçilik, sosyal, ekonomik veya siyasi çekişmelerden kaynaklanan bir yan fenomenden başka bir şey değildir. Mezhepçilik,

kitlesel mobilizasyona açılan bir kapı olarak, halkın dikkatini başka yöne çekmek veya bir muhalefeti bölmek için ya da bölgesel rekabetlerde güçlü kaldıraçlar olarak, patron-müşteri ilişkileri benzeri bir yetki elde etmek için mezhepsel korku tacirliğini kullanan siyasi seçkinler için bir araçtır.”

Enstrümantalizm temelde John Dewey’in felsefi bakışı açısına kadar uzanan bir yaklaşımdır (Bloom vd., 1958). Bu yaklaşım 1960’larda etnik kimlik ve etnik çatışmaları açıklamak amacıyla Fredrik Barth (1969) ve Abner Cohen’in (1974) çalışmalarıyla bir analiz çerçevesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarda etnik kimliğin bireysel boyutta oluştuğu, bireylerin iletişimleri sonucunda inşa edildiği ve bu kimliğin değişen ve dönüşen bir özelliğe sahip olduğu belirtilmiştir. Ayrıca etnik kimliğin belirli bir topluluğun çıkarlarını koruyan bir araç haline dönüştüğü ifade edilmiştir. (Bačová, 1998, s. 36; Baumann, 2004, s. 13). Etnisite ve mezhebin araçsallaştırılmasının süreç ve sonuç bakımından benzerlik göstermesinden dolayı enstrümantalizm yaklaşımı daha sonraki yıllarda mezhepçilikte yaşanan değişimleri ve mezhep çatışmalarını açıklamak için bir analiz çerçevesi olarak kullanılmıştır (Omeličeva, 2016, s. 147).

Ortadoğuda mezhepçiliğin yeniden doğuşuna ve dönüşümüne ilişkin farklı bir anlayış geliştiren enstrümantalistler buradaki çatışmalarda mezhebin inanç boyutuyla alakalı değil, siyasi hedeflerini gerçekleştirmeye çalışan seçkin sınıfın çıkarlarıyla bağlantılı olduğunu iddia etmiştir. Çatışma ortamının yarattığı var olma güdüsü bireylerin rasyonel karar almalarının önüne geçerek mezhepsel grupları siyasi seçkinlerin manipülasyonlarına açık hale getirmiştir (Omeličeva, 2016, s. 147; Agashe, 2022, s. 28). Bu bağlamda bu çalışma enstrümantalizmin Suriye’deki mezhepçiliği açıklayacak en önemli yaklaşım olduğunu savunmaktadır.

3. Suriye’de Mezhepçiliğin Araçsallaştırılması

Suriye’deki toplumsal çeşitliliğin yüzlerce yıllık varlığına rağmen dini ve mezhepsel hoşgörünün yüksek olduğu söylenebilir.⁵ Suriye’nin bağımsızlığından Baas devrimine kadar Sünni çoğunluk iktidarda büyük etkiye sahip olsa da 1963 yılında Baas Partisi’nin iktidarıyla birlikte azınlıkların da temsil edildiği bir platform oluşmuştur. Azınlıkların bu dönemlerde karar alma mekanizması içinde etkili olması ve özellikle Alevilerin sosyal, ekonomik ve siyasi ayrıcalıklar kazanmaya başlamasıyla mezhepçilik toplumda hissedilmeye başlamıştır. 1970 yılında Hafız Esad’ın askeri darbesiyle Aleviler Baas Partisi içindeki diğer azınlıkları ve Sünnileri saf dışı bırakarak partiyi kendi egemenliklerini koruma aracına dönüştürmüştür (Sluglett, 2016, ss.40-43; Van Dam, 2011, ss. 1-9). Bu süreçte mezhep kimliklerinin iktidarın devamlılığının sağlanması amacıyla birer araç olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu politika 2011 krizi öncesinde sınırlı bir şekilde kullanılsa da kriz sonrası süreçte yoğun bir şekilde kullanılmış ve çatışmaların yönünü değiştirmiştir.

5 Suriye kültürel, bölgesel, etnik ve dini farklılıkların bulunduğu bir coğrafyadır. Ülke Müslüman, Hristiyan ve Yahudi dinlerini benimseyen Arap, Kürt, Türkmen ve Ermeni kimlikleri içinde barındırmaktadır. Müslümanların büyük çoğunluğu Sünni olsa da Aleviler, Dürziler ve İsmaililer azınlık mezhepsel gruplardandır.

3.1. Suriye’de 2011 Krizi Öncesi Mezhepçiliğin Araçsallaştırılması

Mezhepçiliğin araçsallaştırılması Baas Partisi’nin iktidara geldiği dönemden itibaren uygulanan bir politika olmuştur. İktidarda oldukları süre boyunca Suriyeli liderler “toplumsal kimliklerin çatışma yaratma potansiyelini” en aza indiren politikalar benimsemeye önem vermiştir. Bu amaçla mezhepsel araçsallaştırmanın yoğunluk kazandığı ve farklı araçsallaştırma politikalarının kullanıldığı görülmüştür. İlk olarak başta Aleviler olmak üzere azınlık mezhep gruplarının devlet içinde kadrolaşması ile Esad yönetiminin güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla toplumsal meydan okumalara karşı iktidarın varlığını sürdürmesi için ordu, istihbarat ve devlet kurumları mensupları büyük oranda Alevilerden tercih edilmiştir (Humud, 2016, ss. 33-34). Böylece etnik/mezhepsel gruplar, sivil toplum, eğitim sistemi, anayasa, dış politika, muhalefet, vs. gibi oldukça farklı alanlar ve kurumlar kontrol altında tutulmuştur. İkinci politika, toplumun çoğunluğunu oluşturan Sünnilerin meşruiyetini kazanmak olmuştur. Esad yönetimi yalnızca zor kullanımı ile iktidarı sürdürmenin mümkün olmamasından dolayı daha yumuşak meşrulaştırma yollarına da başvurmuştur. Bu amaçla İslami politikalar uygulanmış, yasama İslami doktrinlere göre düzenlenmiş ve Sünni elitlerin de desteği alınmıştır (Mobaied, 2020, s. 128). Üçüncü politika, farklı dini geçmişlere sahip bireyler arasında güvensizlik yaratarak iktidara karşı bir tehdit oluşmasının önüne geçmek olmuştur (Matar, 2016, s. 85). Dördüncüsü ise, Esad yönetimi mezhepçiliği araçsallaştırarak ve kendisini dini/mezhepsel azınlıkların koruyucusu olarak göstererek Sünni çoğunluğa karşı Alevilerin iktidara yüksek bir sadakat ile bağlanmasını sağlamak olmuştur (Alvarez-Ossorio, 2019, s. 51). Esad bir taraftan muhalefeti mezhepçi gösterip ötekileştirirken diğer taraftan kendisini seküler olarak göstererek kimlikler üstü bir imaj çizmiştir. Bu nedenle iktidarı boyunca kendisini sekülerizmin ve özgürlüklerin garantörü olarak göstererek egemen otoritesini korumayı hedeflemiştir (Holliday, 2011, s. 9). Böylece iktidar, toplumda yaratılan öteki (radikal İslamcılar) algısına karşılık kendisini tüm seküler milliyetçilerin ve azınlıkların temsilcisi ve koruyucusu olarak göstermiştir. Dolayısıyla toplumdaki seküler entelektüeller ve siyasi aktivistlerin hükümetin yanında durarak ayrı bir kutup oluşturmasının önüne geçmiştir (Khatib, L., 2018, s. 94).

3.2. Suriye’de 2011 Krizi Sonrası Mezhepçiliğin Araçsallaştırılması

Suriye’de 2011 yılında başlayan protestoların şiddetten ve mezhepçilikten uzak barışçıl eylemler olduğu görülmüştür. Bu dönemde protestocuların temel motivasyon kaynağının dini ve ideolojik sebeplerden çok; sosyal, ekonomik ve siyasi sebepler olduğu görülmüştür (Humud, 2016, s. 4;). Dolayısıyla protestoların Suriye’deki mezhepler arasında var olan doktrinel farklılıklardan dolayı değil; otoriter Esad yönetimine karşı ortaya çıktığı söylenebilir (Dibo, 2014, 22 Eylül). Bu bağlamda farklı mezhep gruplarının iktidara karşı birlikte giriştikleri özgürlük mücadeleleri, ayaklanmaların mezhepsel bir anlam taşımadığının göstergesi olmuştur. Nitekim protestoların başından beri muhalefetin içinde çok sayıda Alevi vatandaşın da olduğu görülmüştür (Khatib, H., 2015, s. 351). Hatta bazı Aleviler protestocularla birlikte farklı şehirlere seyahat ederek özgürlük, eşitlik ve toplumsal birlik taleplerinde bulunmuştur (Wieland, 2015, s. 231). Bu süreçte

protestoların mezhepsel çatışmalara dönüşmesinin engellenmesi amacıyla tezahüratlarda farklı mezhepleri kapsayan bir dil kullanılmıştır. Örneğin; “Sünni veya Alevi değil, özgürlük istiyoruz”; “Biz Aleviyiz, Sünniyiz, her mezhepten insanlarız ve rejimi devirmek istiyoruz”; “Bir, bir, bir, Suriye halkı birdir” gibi kapsayıcı tezahüratlar yapılmıştır (Dadouch, 2020; Wieland, 2015, s. 231; The Guardian, 2011, 28 Mayıs).

Demokratik taleplerle sokaklara dökülen milyonlar, kısa sürede Esad yönetimi için büyük bir tehlike haline gelmiştir. Arap Baharı ayaklanmalarının bazı Ortadoğu ülkelerinde rejimlerin devrilmesine yol açmasından dolayı Esad yönetimi ciddi bir endişe içine girmiştir. Yapılan reformlara rağmen halkın geri adım atmaması üzerine devrilmenin eşğine gelen Esad, mezhepçilik kartını kullanmaya karar vermiştir. Esad iktidarının mezhepçiliği araçsallaştırmada dört temel amacı vardır: muhalefeti radikalleştirip itibarını zedelemek, ülkedeki azınlıkların iktidarla bağlarını güçlendirmek, mezhepçiliğe karşı tek garantör olarak kendisini göstermek ve Şii dünyasının desteğini almaktır (Droz-Vincent, 2014, 54; Dibo, 2014, 27 Kasım; Daoudy, 2013; Khatib, H., 2017, 21 Şubat).

Demokratik taleplerle sokaklara dökülen milyonlar, kısa sürede Esad yönetimi için büyük bir tehlike haline gelmiştir. Arap Baharı ayaklanmalarının bazı Ortadoğu ülkelerinde rejimlerin devrilmesine yol açmasından dolayı Esad yönetimi ciddi bir endişe içine girmiştir. Yapılan reformlara rağmen halkın geri adım atmaması üzerine devrilmenin eşğine gelen Esad, mezhepçilik kartını kullanmaya karar vermiştir. Esad iktidarının mezhepçiliği araçsallaştırmada dört temel amacı vardır: muhalefeti radikalleştirip itibarını zedelemek, ülkedeki azınlıkların iktidarla bağlarını güçlendirmek, mezhepçiliğe karşı tek garantör olarak kendisini göstermek ve Şii dünyasının desteğini almaktır (Droz-Vincent, 2014, 54; Dibo, 2014, 27 Kasım; Daoudy, 2013; Khatib, H., 2017, 21 Şubat).

Protestolar boyunca ve çatışmalar başladığında Esad’ın bu hedeflerine adım adım ulaştığı görülmüştür. Esad yönetimi çeşitli eylem, söylem ve politikalarla muhalefeti radikalleştirmiş ve krizin mezhep çatışmalarına dönüşmesini sağlamıştır. Bu amaçla çeşitli stratejiler ile hedefine ulaşmaya çalışmıştır. İleriki kısımlarda ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan bu stratejiler şöyle sıralanabilir: 1) Esad yönetimi ve onun destekçileri, muhalefeti marjinalleştirip bunun iktidara karşı bir “komplo” olduğunu iddia etmiştir. 2) Terörizmle yargılanan radikal unsurları hapislerden çıkarılarak muhalefet radikalize edilmiştir. 3) Radikalleştirilen muhalefetin karşısında azınlıkların varoluşsal bir tehdit algısı içine girerek iktidara mutlak bağlılıkları sağlanmıştır. 4) Güvenlik güçlerinin Alevileştirilmesi ile toplumsal kutuplaşma arttırılmıştır. 5) Devlet dışı aktörlerin – özellikle IŞİD – desteklenerek muhalefet parçalanmış ve iktidarın meşru güç kullanımının önü açılmıştır.

Tablo 1. Esad Yönetiminin Mezhepçiliği Araçsallaştırırken Kullandığı Eylem, Söylem ve Politikalar

Aşama	Politika	Eylem	Söylem/Söz	Örnek
Kriz Öncesi Dönem (2011'den Önce)	Kimlik / mezhep gruplarının rızasını kazanma	Farklı kimlik/ mezhep gruplarını yönetime dahil etme	Demokrasi, Hoşgörü, Saygı	"...demokrasi bizim için bir hak haline gelmeden önce başkalarına karşı görevimizdir." "Biz Suriye'de her zaman olduğu gibi dayanışma adımlarını desteklemeye devam edeceğiz..." ⁶
Protestoların Başlaması (2011)	Protestocuların itibarsızlaştırılması ve marjinalize edilmesi	Protestoculara karşı sınırlı müdahale	Komplocu, Fitneci, Kaos	"Suriye, ipleri yakın ve uzak ülkelerden uzanan büyük bir komploya maruz kalmıştır." "Bu komplo hakkında yeni konuşmaya başladım ve sonra iç duruma geçeceğim... ve sonra bağlantıları kuracağım" ⁷
Protestocuların Tüm Ülkeye Yayılması (2011)	Muhalefetin radikalleştirilmesi	Güvenlik güçlerinin silahlı müdahalesi	Onlar, Katil, Terörizm	"Mezhep fitnelerinin vatan kapılarına kadar gelmelerini engelleyen, yılanın Suriye bedenini ısırtıp öldürmeden kafasını kesen sizlersiniz (Kendi destekçilerine ithafen)." ⁸
İç Çatışmaların Başlaması (2011-2012)	Mezhepsel kimliklerde varoluşsal tehdit algısı yaratılması	Güvenlik güçlerinin muhalefetle topyekûn bir çatışma içine girmesi	Diğeri, Mezhep Terörizm	Onlar (muhalif gruplar) kutsal din kisvesine büründükten sonra, iğrenç mezhep silahıyla bu birliği bölmeye ve parçalamaya çalıştılar. ⁹ "Beyni yıkanmış teröristlere demir yumrukla vuruyoruz" ¹⁰
İç Çatışmaların Tüm Ülkeye Yayılması (2012-2013)	Mezhep kimlikleri arasında şiddetin araçsallaştırılması	Güvenlik güçlerinin sivil bölgelerde katliamlar yapması	Şeytan, Mezhep, Terörizm	"Karşı karşıya olduğumuz şey, bir fitne, bölünme ve vatanımızı yok etme komplosudur." ¹¹ "Dışarıdan politik olarak bunu yaptığımızda onu (uluslararası komplo) yenebiliriz ve ülke içinde, komplonun bu tehlikeli kolu olan terörizmi yendiğimizde onu yenmiş oluyoruz." ¹²

6 Assad, B. (2000, 17 Temmuz).

7 Assad, B. (2011, 30 Mart).

8 Assad, B. (2011, 20 Haziran).

9 Assad, B. (2012, 10 Ocak).

10 Assad, B. (2012, 10 Ocak).

11 Assad, B. (2012, 04 Haziran).

12 Assad, B. (2012, 04 Haziran)

Muhalefetin Üstünlük Kazanması (2013-2014)	Radikal örgütlerin yükselmesinin sağlanması	Suriye güçlerinin Hizbullah ve İrandan askeri destek alması	Katil, Tekfiri, Terörizm	“Yalnızca öldürme ve suç dilini bilen aşırılıklarla uğraşılıyor.” ¹³ “Ama kiminle diyalog yürütüyoruz? Aşırılık yanlısı düşünceler taşıyan ve kandan, öldürmeden ve terörden başkasına inananlarla.” ¹⁴
Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.				

Protestolar boyunca ve çatışmalar başladığında Esad'ın bu hedeflerine adım adım ulaştığı görülmüştür. Esad yönetimi çeşitli eylem, söylem ve politikalarla muhalefeti radikalleştirmiş ve krizin mezhep çatışmalarına dönüşmesini sağlamıştır. Bu amaçla çeşitli stratejiler ile hedefine ulaşmaya çalışmıştır. İleriki kısımlarda ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan bu stratejiler şöyle sıralanabilir: 1) Esad yönetimi ve onun destekçileri, muhalefeti marjinalleştirip bunun iktidara karşı bir “komplo” olduğunu iddia etmiştir. 2) Terörizmle yargılanan radikal unsurları hapislerden çıkarılarak muhalefet radikalize edilmiştir. 3) Radikalleştirilen muhalefetin karşısında azınlıkların varoluşsal bir tehdit algısı içine girerek iktidara mutlak bağlılıkları sağlamıştır. 4) Güvenlik güçlerinin Alevleştirilmesi ile toplumsal kutuplaşma arttırılmıştır. 5) Devlet dışı aktörlerin – özellikle IŞİD – desteklenerek muhalefet parçalanmış ve iktidarın meşru güç kullanımının önü açılmıştır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi krizin farklı evrelerinde Esad yönetiminin söylem, eylem ve politikalarında değişimler meydana gelmiştir. 2011 krizi öncesi dönemde Esad yönetimi mezhepsel kimliklerin rızasını kazanma ve yönetime dahil etme politikası izlemiştir. Bu süreçte birleştirici söylemler ile mezhepsel bölünmenin önüne geçilmiştir. 2011 yılında protestolar başladığında diğer Arap Baharı ülkelerinde yaşanan süreçler göz önüne alınarak Suriye’deki muhalif hareketler söylemler üzerinden itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte protestoların mezhepçilikten çok “uluslararası komplo” ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Ancak protestoların tüm ülkeye yayılması ve iktidarın otoritesini sallamaya başlaması ile Esad yönetimi mezhepçilik kartını kullanmaya ve muhalefeti radikalleştirmeye karar vermiştir. Bu süreçte hapislerde bulunan cihatçı unsurlar serbest bırakılarak protestoların radikalleştirilmiş ve mezhepçilik ön plana çıkarılmıştır. İç çatışmaların başlaması ile mezhepsel kimliklerde varoluşsal tehdit algısı yaratılarak azınlıkların Esad yönetiminin yanında yer almaları sağlanmıştır. Çatışmalar tüm ülkeye yayıldığında ise mezhep gruplarına karşı katliamlar düzenlenmiş ve mezhep grupları arasında düşmanlıklar oluşturulmuştur. Bunun yanında radikal örgütlerin yükselmesi ve terör eylemlerinde bulunmasıyla muhalefet uluslararası desteğini kaybetmiştir.

13 Assad, B. (2013, 07 Ocak).

14 Assad, B. (2013, 06 Haziran).

3.2.1. Söylemler Üzerinden Muhalefetin Marjinalleştirilmesi

Enstrümantalizme göre toplumsal kimlikler rasyonel ve materyalist elit aktörlerin siyasi ve ekonomik güç elde etmek için kullandıkları birer araçtır. Özellikle mezhepsel kimlikler liderler ve siyasi seçkinler tarafından kolayca şekillenebilen ve manipülasyona açık kimliklerdir (Valbjørn ve Hinnebusch, 2018). Siyasi liderler temelde söylem yoluyla mezhepsel kimlikler arasında tehdit algısı inşa ederek bu kimlikleri birer güvenlik meselesi boyutuna getirmektedir (Darwich ve Fakhoury, 2017, s. 713). Suriye krizinde de söylem aracılığıyla böyle bir araçsallaştırmaktan bahsetmek mümkündür.

Beşar Esad'ın iktidara geldiği 2000 yılından sonraki söylemleri incelendiğinde toplum içinde ayrıştırıcı bir dil kullanılmaya dikkat ettiği ve konuşmalarında daha çok toplumsal birlik, vatan sevgisi, hoşgörü ve demokrasinin ön planda olduğu görülmektedir. (Al-Assad, 2000, 17 Temmuz). Ancak protestoların başlamasından sonra bu birleştirici söylemler yerini daha ayrıştırıcı bir dile bırakmıştır. Mezhebin araçsallaştırılması noktasında atılan ilk adım da tüm protestocuların söylem üzerinden radikalize edilmesi ve itibarsızlaştırılması olmuştur. Bu amaçla protestolara katılanlar “terörist, kafir veya tekfiri” olarak tanımlanmış ve bu kişilerin “komplocularla” ele ele olduğu iddia edilmiştir. Bununla birlikte bu grupların kan dökmek ve Suriye’yi mahvetmek amacıyla geldikleri belirtilmiştir.

Esad, Mart 2011’deki ilk konuşmasında ayaklanmaları “fitne” ve “yabancı komplosu” olarak tanımlamıştır. Bunun yanında Esad, protestoların mezhepçiler tarafından planlanan örgütsel eylemler olduğunu da belirtmiştir (Al-Assad, 2011, 30 Mart). Ağustos 2011’de yaptığı konuşmada ise Esad bu “komplonun Suriye’yi parçalamak için dikkatli bir şekilde planlandığını” ve devleti mezheplere ve gruplara bölerek ülkenin birliğini bozacağını iddia etmiştir (Al-Assad, 2011, 21 Ağustos). Bu açıklamayla Esad, vatandaşları bölmeyi ve barışçıl protestocuları şiddet yanlısı mezhepçiler olarak göstermeyi amaçlamıştır (Khatib, L., 2017, s. 8). Haziran 2012’de yaptığı konuşmada Esad, protestocuları “terörist” ve “katil” olarak tanımlamıştır (Al-Assad, 2012, 04 Haziran).

3.2.2. Radikal Unsurların Serbest Bırakılmasıyla Muhalefetin Terörize Edilmesi

Enstrümantalizme göre toplumsal manipülasyon yöntemleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de liderler tarafından güç ve kaynaklara ulaşma aracı olarak görülmektedir. Toplum içinde bazı grupların ötekileştirilmesi ve kaynaklara ulaşımının kısıtlanması bu grupların saldırgan davranışlar sergilemesine yol açmaktadır (Gaas, 2019, s. 14). Leith’in (2006, s. 29) belirttiğine göre siyasi elitler üstesinden gelemeyecekleri sorunlarla karşı karşıya kaldıklarında toplumsal “sempati ve desteği harekete geçirmek için gruplar arası farklılıkları büyütürken kendi gruplarının müdahalesini aramaya başlamaktadır.” Gerçekten de bu elitler kendi gruplarının desteklerini alabilmek için kitleleri manipüle etmekten çekinmezler. Özellikle kriz dönemlerinde toplumsal kimliklerin ve ulusal bağların değişen koşullar ve siyasi seçkinlerin çıkarlarına göre yeniden yapılandırıldığını söylemek mümkündür (Özkrımlı, 2017, s. 88). Suriye savaşının başlarında

muhalefetin manipüle edilmesi ve radikalleştirilmesi buradaki siyasi elitlerin kendi iktidarlarını korumaları ile doğrudan bağlantılıdır.

Protestoların bütün şehirlere yayıldığı dönemde ve hatta çatışmaların ilk dönemlerinde dahi mezhepçiliğin oldukça arka planda olduğu görülmüştür. Mezhepçilikten uzak, demokratik taleplerle sokaklara dökülen milyonların gerçekleştirdiği protestolar büyük bir etki yaratmıştır. Bu muhalif hareketi durduramayacağını anlayan ve barışçıl gösterilerin Suriye yasalarında garanti edilen bir hak olmasından dolayı protestoculara şiddet uygulayamayacağını bilincinde olan Esad yönetimi, protestocuların içine terör unsurlarını dahil ederek tüm muhalefeti radikalleştirmek ve uygulayacağı şiddet için yasal zemin hazırlamak istemiştir. Bunun için en etkili yol olarak, hapisanelerdeki Sünni cihatçıların serbest bırakılması olduğu anlaşılmıştır (Phillips, 2015, s. 363; Martini, 2019). Çünkü bütün topluluklar – Alevi, Sünni, Hristiyan, vs. – radikalizmden ve yaratacağı kaostan endişe etmektedir (Menshawy, 2022, s. 141).

Bu amaçla iktidar, 2011 yılında bir dizi genel af cihatçı unsurları hapisanelerden çıkarıp protestocuların arasına girmesini sağlamış ve ayaklanmalar radikalleşmeye başlamıştır (Alvarez-Ossorio, 2019, s. 52). 22 Mart 2011 tarihli belgede hapisanelerde tutulan terör örgütleriyle bağlantılı yüzlerce kişinin serbest bırakılması emri verilmiştir (Abdul Haq, 2019). Ayrıca Mayıs ve Haziran 2011’de “Müslüman Kardeşler’in tüm üyelerini ve siyasi hareketlere mensup diğer tutukluları” kapsayan 53, 61 ve 161 Sayılı Kararnameler ile yeni af yasaları çıkarılmış ve olağanüstü hâl sona erdirilmiştir (Abouzeid, 2018, s. 82). Böylece 2013 yılına kadar özellikle Saydnaya Hapishanesi ve diğer hapisanelerde bulunan bütün selefi/cihatçı militanlar serbest bırakılmıştır (The Telegraph, 2014, 20 Ocak). Bu kadar radikal mahkûm hapisten çıkarılırken aynı dönemlerde binlerce özgürlükçü sivil aktivist hapselere doldurulup işkenceye maruz kalmış ve büyük bir kısmı hayatını kaybetmiştir. Bunların çoğunluğu farklı meslek gruplarına mensup (öğretmen, profesör, mühendis, doktor, vs.) bireylerden oluşan eğitimli kişilerdir (The Telegraph, 2016, 11 Mayıs; Alrefaai, 2021; Alshogre, 2021).

Kendilerini “Saydnaya mezunları” olarak adlandıran bazı radikal unsurlar kısa süre içinde örgütlenmeye başlamıştır. Serbest bırakılan ve daha sonra el-Nusra Cephesi’ne katılan Ebu Osman’ın belirttiğine göre bu örgütlenme çok hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir: “Gözaltında tutulduğumda dört, beş veya altı kişi biliyordum, serbest bırakıldığımda yüz, iki yüz veya üç yüz kişi biliyordum. Artık Hama’da, Humus’ta, Dara’da ve daha birçok yerde kardeşlerim vardı ve onlar beni tanıyordu. Başlamak, bizim için iki ya da üç kişilik gruplar halinde, tam bir gizlilik içinde, sadece birkaç kısa hafta – bir ay değil, haftalar – aldı.” (Abouzeid, 2018, s. 82).

Bu Sünni radikal unsurların protestocuların arasına dağıldıktan sonra silahlı eylemlerde bulunmasıyla muhalefetin ne kadar radikalleştiği gösterilmiştir (Goldsmith, 2018a, ss. 149-150). Bu unsurların daha sonraki dönemlerde çatışmalara aktif olarak katıldığı ve radikal gruplarda üst düzey roller üstlendikleri görülmüştür.¹⁵ Böylece Esad yönetimi, ayaklanmaları

15 Örneğin Amr ‘Abu Atheer’ al-Absi (İŞİD adam kaçırma şefi ve Avrupalı cihatçıları işe alan kişi), Abu Khaled al-Suri (Bin Ladin’in kuryesi ve Ahrar El Şam’ın kurucusu), Hassan Abboud (Ahrar al-Sham) ve Zahran Alloush (ceyş el-İslam) Öyleyse Ebu Halid el-Suri, Hassan Abboud ve Zahran Alloush, hapisten serbest bırakıldıktan sonra radikal

radikalize ederek protestocuların terörist olduğu iddiasını güçlendirmiş, kendisini radikalizme karşı bir siper olarak göstermiş ve uluslararası aktörlerin Suriye muhalefetine desteklemesinin önüne geçmiştir (Alvarez-Ossorio, 2019, s.52; Cordall, 2016; Khatib, H., 2017, 21 Şubat). Ayrıca bu durum iktidara bağlı militer ve paramiliter güçlerin muhalefete karşı şiddet uygulaması için yasal bir zemin oluşturmuştur (Alrefaai, 2021, ss. 39-46; Valbjørn ve Hinnebusch, 2018, s. 51).

3.2.3. Mezhepsel Kimliklerde Varoluşsal Tehdit Algısı Yaratılması

Enstrümantalizme göre farklı mezhepsel kimliklere sahip olan toplumlarda, bu kimliklerin iç çatışmalarda araçsallaştırılma ihtimalleri yüksektir. Bu toplumlarda siyasi elitler mezhep düşmanlıklarını kışkırtarak toplumun içinde bulunan farklı mezhep gruplarını manipüle etmekten çekinmezler. Bu durumda egemen iktidar tarafından bir(kaç) mezhep desteklenirken diğer(ler) i varoluşsal bir tehdit kaynağı şeklinde tasvir edilerek hedef gösterilebilir. Dolayısıyla mezhepsel kimliğin siyasallaştırılması ve araçsallaştırılması sonucunda mezhep çatışmalarının ortaya çıktığı savunulmaktadır (Filic, 2021, ss. 100-101). İç çatışmaların mezhepsel boyut kazanması çatışan bireylerin lidere olan bağlılıklarının artmasını da sağlamaktadır. Yapılan araştırmalarda din veya mezhep çatışmalarında bireylerin çatışmalara katılmak için daha fazla motivasyon kaynaklarına sahip olduğu ortaya konmuştur. Dini inanç ve sahip olunan dini/mezhepsel grubun var olma mücadelesi, grup içinde kabul görme veya “öteki”ye karşı duyulan korku bireylerin çatışmalarda daha etkili mücadele etmelerini sağlamaktadır (Kalivas, 2008; Huang, 2019, s. 3). Bu durumun bilincinde olan siyasi elitlerin kriz dönemlerinde bireylerin toplumsal kimliklerini ön plana çıkarmaya çalışması şaşırtıcı değildir. Siyasi elitler kimlik gruplarının sadakatini ve toplumsal dayanışmasını sağlamak amacıyla bireylerin çeşitli kimlik kalıplarını birer avantaja dönüştürmektedir. Bu elitler yanlış algılar oluşturarak belli bir gruba yönelik yükselen tehditleri büyütüp bu grubun kendi siyasi çıkarlarına hizmet etmelerini sağlamaktadır. Tıpkı bir mühendisin inşaat malzemelerini kullanarak bina yapması gibi siyasi elitler de toplumsal kimlikleri kullanıp toplumu kendi hedefleri doğrultusunda şekillendirmektedir (Olanrewaju, 2019, s. 1265). Suriye krizinin başlarında toplumun bu şekilde şekillendirildiğini söylemek mümkündür.

Protestoların bütün ülkeye yayılması ve iktidarın devrilme ihtimaline karşı Esad yönetimi, iktidarını sürdürme düşüncesiyle krizi mezhep çatışmalarına dönüştürmeye çalışmıştır. Bu amaçla iktidar hapislerdeki radikal unsurları serbest bırakarak muhalefetin içine karışmalarını ve bütün muhalefetin imajının bozulmasını sağlamanın yanı sıra, radikal İslamcılarının tarihsel çekişmelerden dolayı tüm Alevi toplumundan intikam alacağı düşüncesini yaymıştır (Wieland, 2015, ss. 233-234). Muhalefetin radikalleştirilmesi ve mezhepsel farklılıkların öne çıkarılmasından sonra iktidarın düşme ihtimaline karşı Aleviler ve diğer azınlıklar bu tehdit algısını paylaşmıştır. Esad yönetimi, azınlıkların paylaştığı bu korkuyu kullanarak kendisini radikalizme karşı azınlıkların koruyucusu olarak göstermiştir (Abu-Helal, 2014; Mobaied, 2020, s. 128; Khatib, H., 2015, s. 342). Bu tehdit algısı yalnızca azınlıklarda değil aynı zamanda Sünni çoğunluk arasında da yayılmıştır. Muhalefetin radikalleştirilmiş olmasından dolayı geri dönüşü olmayan

gruplar içinde önemli konumlar elde etmiş ve çatışmalarda büyük zararlar vermiştir. Bkz: (Spencer, 2016, 11 Mayıs).

bir yola girildiğini anlayan muhalif gruplar da Esad yönetiminin düşmemesi durumunda bütün Sünnilerin bedel ödeyeceği algısı içine girmiştir. Bu durum, Leon Goldsmith'in (2018a) belirttiği gibi, "güvenlik ikilemine" yol açmış ve kimliksel gruplar arasında varoluşsal tehdit algıları yaratılmıştır. Goldsmith'in ifade ettiğine göre, Alevilerde yaşanan bu tehdit algısı ve "diğerinin" niyetlerinden emin olamama durumu en korkunç senaryo olan Sünnilerin Alevilere karşı (veya tam tersi) bir soykırım içine gireceğine dair yanlış algı (misperception) yaratmasına yol açmıştır. Yaratılan güvenlik ikileminden dolayı barışçıl protestoların bir tehdit olarak algılanmasına ve Alevilerin Esad sonrası dönem için hayati endişeler yaşamasına yol açmıştır (Goldsmith, 2018a, ss. 143-150).

Holliday'in (2011) belirttiğine göre Esad yönetimi, mezhepsel nefreti kıskırtıp kendi varlığını sürdürmeyi Alevilerin hayatta kalması için tek yol olarak göstermiştir. Böylece ılımlı ve barış yanlısı Alevileri susturmak ve kendi safına çekmek için Sünni muhaliflerin aşırılıkçı ve tahammülsüz olduğuna inandırarak Alevilerin birliğini sağlamaya çalışmıştır. (Holliday, 2011, s. 10). Esad yönetimi ile radikalleştirilmiş muhalefet arasında sıkışan azınlıklar iktidar güçlerinin baskıları ve muhalefetin azınlıklara Esad sonrasında güvenli bir ortama sahip olacakları noktasında yeterince güvence verememesinden dolayı azınlıkların büyük bir kısmı – özellikle Aleviler – Esad yönetiminin yanında çatışmalara girmiştir (Al Jazeera, 2012, 18 Şubat; Hinnebusch, 2019, s. 53; Humud, 2016, ss. 34-35).

Protestolar devam ederken yaratılan böyle bir algının çok sayıda örneğine rastlamak mümkündür. Örneğin, 17 Nisan 2011 tarihinde al-Karya kasabasındaki protestoculara yapılan saldırı sonrasında bir Şebbiha¹⁶ üyesi şunları ifade etmiştir: "Bana göstericilerin yabancı olduğunu ve sorun çıkarmak, sivilleri korkutmak ve patlayıcı yerleştirmek için bölgemize geldiklerini söylediler, bu yüzden katılmaktan çekinmedim." (Hadaya, 2020, s. 611). Başka bir örnekte ise güvenlik güçleri protestocuların olduğu köylere saldırmadan önce el-Mavrid köyüne gidip propaganda yapmıştır. "Bunlar sizi öldürecekler. Bu yüzden bizim yanımızda olun" diyerek Alevi köylerindeki gençleri silahlandırmıştır. Köydeki Aleviler kendi hayatlarını korumak amacıyla iktidar güçlerine katılmıştır. Omar Alshogre'nin¹⁷ belirttiğine göre Sünni protestocuları Alevi köyüne götürüp işkence görmelerini sağlamanın temel nedeni "kalplerinde nefret ateşini yakmak, nefret olmayan kalplerde de bu nefreti yaratmaktır." İktidar güçleri mezhepsel çatışma yaratmak için iki mezhepten insanın birbirine karşı nefretle dolmasını sağlamıştır. Bu durum iktidarın kendisini güçlendirmiştir. İktidar kendi güvenlik güçleriyle protestoculara müdahale edeceğine halkın birbiriyle çatışmasını sağlamıştır (Alshogre, 2021).

Hadaya'nın (2020) ifade ettiğine göre Esad yönetimi yalnızca Alevileri değil, diğer azınlıklar için de tehdit algısı yaratarak onları iktidara bağlanmak zorunda bırakmıştır. Yaratılan korku Hristiyan, Dürzi ve İsmaili gibi diğer azınlıklara da yayılmış ve bu grupların Sünnilere karşı cephe almaları sağlanmıştır. Hadaya'nın anlattıklarına dayanarak Hristiyan mahallelerini işgal

16 Şebbiha, Esad yönetimine bağlı olan ve neredeyse tamamı Alevilerden oluşan paramiliter bir örgüttür.

17 Omar Alshogre barışçıl protestolara katıldığı için 2017 yılında daha 17 yaşındayken tutuklanıp Saydnaya hapishanesine götürülen ve 3 yıl boyunca burada işkence gören bir öğrencidir.

edip buralarda katliamlar yapmayı planlayan bazı İslamcı aşırılık yanlılarının olduğu söylentileri yayılarak korku yaratılmak istenmiştir. Başka bir örnekte ise protestocuların Emevi Camisi'nde gösterilere başlayıp Hristiyanların yaşadığı bölgelere geçip buralarda katliamlar planladıklarına dair alınan duyumlar üzerine büyük endişe yaşamış ancak bunların yalandan ibret olduğu anlaşılmıştır (Hadaya, 2020, ss. 611-612).

Esad yönetiminin Alevi toplumunu kendi safına çekmek için uyguladığı politikalara rağmen bütün Alevilerin iktidarı desteklediğini söylemek mümkün değildir. Bazı Alevi toplulukları Esad yönetiminin düşmesi durumunda hedef gösterilmekten endişe ettikleri için iktidarın şiddet uygulamasından kendilerinin sorumlu olmadığını dile getirmiştir (Wieland, 2015, s. 232). Bu gruplar iktidarın mezhepçiliği tetiklediğini, Esad'ın kendilerini Sünni çoğunluğa karşı mezhep çatışmalarına sürükleyip varlıklarına büyük tehdit oluşturduklarını iddia etmiştir (Khatib, H., 2015, s. 351). Bu nedenle 2013 yılında bazı Alevi topluluklar bir araya gelerek mezhep çatışmalarına son vermek istemiştir. Alevi muhalif Bassam el-Yusuf Alevi topluluğunu Esad yönetiminden ayırmak amacıyla şunları dile getirmiştir: "Tüm muhalefeti iktidarın ateşlediği mezhep sorunuyla yüzleşmeye davet ediyoruz. İktidarın şimdi oynayabileceği son kart, iç savaş ve Suriye'nin bölünmesidir." (Reuters, 2013, 23 Mart).

3.2.4. Mezhep Çatışmaları İçin Şiddetin Araç Olarak Kullanılması

Enstrümantalizm yaklaşımına göre iç çatışmalarda şiddet egemen otoritenin gücünü koruması amacıyla bir araç olarak kullanılabilir. Böylece bastırılmış ve sindirilmiş toplumun statükoyu değiştirmek amacıyla siyasi adımlar atmasının önüne geçilmektedir. İktidarın uyguladığı şiddet toplumda öfke ve gerginliğe yol açsa da otoritenin korunması için iktidarlar şiddete başvurmadan çekinmezler. Bu amaçla siviller üzerinde doğrudan ateşli silah ve kimyasal silah kullanımının yanında toplumsal kıtlık yaratma, insanların temel sağlık ihtiyaçlarından mahrum bırakılması, kitlelerin yerinden edilmesi ve etnik temizlik gibi şiddet yollarına başvurulmaktadır. Özellikle iç çatışmalarda liderler zafer elde etmek amacıyla gayri resmi zorlayıcı güç kullanımı için siyasi ve askeri gücü kullanmaktan çekinmemektedir (Omobowale, 2008, ss. 86-93). Bu şiddet kullanımının belli mezheplere karşı kullanılması ise mezhep grupları arasında nefretin derinleşmesine yol açmıştır. Suriye krizinin başlarında böyle bir çatışmadan söz etmek mümkündür.

Toplumu mezhepsel kimlik hatlarına göre bölen Esad yönetiminin ve muhalefetin içindeki radikal grupların çok sayıdaki eylemi mezhepsel kutuplaşmayı derinleştirmiştir. Bu kutuplaşmanın oluşmasından sonra Esad yönetiminin attığı ilk adımlardan biri devlet kurumlarının yeniden dizayn edilmesi olmuştur. Bu amaçla devlet kurumları, ordu ve diğer güvenlik aygıtları büyük oranda Sünnilerden arındırılmış ve bu kurumların yoğun bir şekilde "Alevileştirilmesi" sağlanmıştır. Ortaya çıkan bu personel ihtiyacı, Şam'da yaşayan yaklaşık 500 binden fazla Alevi vatandaşa karşılanmıştır. Böylece iktidarın devrilmesi durumunda varoluşsal bir tehditle karşı karşıya kalan bu kimlik grubu, cihatçı tehdide karşı iktidarın sadık tabanını oluşturmuştur (Hinnebusch, 2019, ss. 55-58).

Esad yönetimi, Alevi kimliği üzerine yeniden inşa ettiği güvenlik aygıtları aracılığıyla “şeytanlaştırılmış olan” muhalefete ve sivil halka şiddet uygulamış ve ele geçirilen Sünni yerleşim yerlerinde katliamlar yapmıştır (Valbjørn ve Hinnebusch, 2018; s. 51). Büyük çoğunluğu Alevi olan iktidar güçleri ve Şebbiha birlikleri Hama, Humus, Lazkiye ve Banyas gibi mezhepsel açıdan karışık şehirlerde Sünni köylere saldırılar düzenleyip kaos çıkarmış ve mezhep çatışmalarının bütün şehirlere yayılmasını sağlamıştır (Droz-Vincent, 2014, s. 39). Örneğin Sünni kimliğe sahip olan Hula şehrine yapılan saldırılara rağmen çevresindeki Alevi köylerine herhangi bir saldırı gerçekleşmemesi mezhepsel kutuplaşmaları arttırmıştır (Human Rights Watch, 2012, 27 Mayıs). Daraya katliamında da Sünnilerden oluşan kasabada ölenlerin büyük çoğunluğu sivil vatandaşlar olmuştur (The Guardian, 2012, 04 Şubat). Bunların dışında Sünnilerin çoğunlukta olduğu Humus, İdlib, Baniyas, Zabadani, Bayda, vs. gibi farklı şehirlerde iktidar güçleri saldırılar düzenlemiş ve çocukların da içinde bulunduğu yüzlerce silahsız sivilin ölümüne yol açmıştır (BBC News, 2012, 13 Ocak; The Guardian, 2012, 04 Şubat). İnsan hakları aktivistleri bu katliamların büyük oranda mezhepsel amaçlarla gerçekleştirildiğini belirtmiştir (BBC News, 2013, 27 Mayıs). Nitekim Alevi, Sünni veya Hristiyanların bir arada yaşadığı yerleşim yerlerinde yalnızca Sünnilere karşı operasyonların gerçekleştirilmesi olayların mezhepsel boyutunu ortaya koymuştur (Human Rights Watch, 2013, 13 Eylül, s. 3).

3.2.5. Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) Yükselişinin Kolaylaştırılması

Enstrümantalizme göre siyasi iktidarlar tarafından siyasal, sosyal veya ekonomik hedeflere ulaşmak amacıyla terörizm bir korku aracı olarak kullanılabilir. İktidarın otoritesine karşı çıkan gruplara karşı ideolojik hedeflerle mobilize edilen terör örgütleri toplumda saldırılar gerçekleştirmek veya korku yaymak için desteklenebilir (Sağiroğlu, 2022, s. 251). Suriye krizinde İŞİD başta olmak üzere çok sayıda radikal grubun hükümet tarafından desteklenmiş olması enstrümantalizmin argümanlarını destekler nitelikte olmuştur.

Hükümet karşıtı barışçıl protestoların iç çatışmalara dönüşmesi ve bu çatışmaların mezhep savaşına evrilmesinde en önemli faktörlerden biri de muhalefetin içinde oluşan radikal gruplardır. Temmuz 2011'de kurulan Özgür Suriye Ordusunun (ÖSO) bütün muhalefeti temsil etmede başarısız olmasıyla birlikte çok sayıda radikal örgüt oluşmuştur. İŞİD, Nusra Cephesi ve Ahrar el-Şam gibi farklı hedef, beklenti ve ideolojilerle hareket eden tekfiri/cihatçı gruplar muhalefetin parçalanmasına yol açmıştır. Bu radikal örgütlerin çatışma sahasına dahil olmasıyla muhalefet meşruiyetini ve uluslararası desteğini büyük oranda kaybetmiştir.

Esad yönetimi uluslararası topluma kendisinin daha az kötü olduğunu ve ülkedeki azınlıkların koruyucusu olduğunu göstermek için protestoları kasıtlı bir şekilde militarize etmiş ve radikal grupları desteklemiştir (Alvarez-Ossorio, 2019, s. 52). Böylece iktidar uluslararası kamuoyunu kendisi ve terör örgütleri arasında seçim yapmaya zorlamıştır (Blair, 2014). Esad yönetiminin İŞİD başta olmak üzere radikal grupları desteklediğini kanıtlayan üç politik eylemden bahsetmek mümkündür. Birincisi daha önceki kısımda da söz edildiği gibi hapislerdeki radikal unsurların

serbest bırakılmasıyla muhalefet terörize edilmiştir. Daha sonra bir araya gelen bu radikal unsurlar kısa süre içinde örgütlenmiş ve muhalefetin imajını zedelemiştir (Van Wageningen, 2018). İktidar, bu radikal grupların yükselmesini sağlayıp tüm muhalefetin “terörist” olarak algılanmasına yol açmıştır (Levitt, 2021).

İkincisi, Esad güçlerinin IŞİD ile çatışmaktan kaçındığı ve bu terör örgütünü desteklediği iddialarıdır. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Philip Hammond’ın belirttiğine göre “Esad yönetimi, aşırılığın ve özellikle IŞİD’in geliştiği ortamı yaratmıştır.” (gov.uk, 2015). 2014 yılında dönemin ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da şunları dile getirmiştir: “...Esad yönetimi IŞİD’in yükselişinde kilit rol oynadı. IŞİD’in güçlenebileceği bir güvenlik durumuna izin verdi. Suriye iktidarı, terör ağlarının büyümesini destekledi...” (Ghadry, 2014). İktidar güçleri IŞİD’le çatışma içine girmeyip iş birliği yaparak örgütün ılımlı muhaliflerle çatışmasını sağlamıştır. (Levitt, 2021). Reed’in (2015) ifade ettiğine göre “Esad sadece IŞİD hatlarından kaçınmakla kalmıyor, aynı zamanda onların aktif olarak pozisyonlarını güçlendirmeye çalışıyor.” Bunun yanında IŞİD de iktidar güçlerinin lehinde politikalar yürütmüştür. Çoğunlukla yabancı cihatçı savaşçılardan oluşan IŞİD ise iktidar güçleriyle savaşmak yerine büyük oranda muhalif gruplarla çatışma içine girmiştir (Al-Sharif, 2014). Örneğin, 2014 yılında iktidarın ÖSO güçlerinin elinde bulunan Halep şehrini ele geçirmeye çalıştığı dönemde, IŞİD kolaylık sağlayıp iktidar güçlerinin şehri kuşatmasının önünü açmıştır (Levitt, 2021).

Üçüncüsü ise ticari anlaşmalarla örgütten petrol ve gaz satın alarak güçlenmesini sağladığı iddialarıdır. IŞİD, ele geçirdiği petrol tesislerinde üretim yapmış ve hem Esad yönetimine hem de bölgedeki diğer ülkelere petrol satarak örgüt için büyük gelirler elde etmiştir (The Telegraph, 2016, 25 Nisan). Bu sayede IŞİD, yalnızca 2014 yılında 800 milyon dolarlık petrol satışı yapmıştır (Los Angeles Times, 2015, 06 Aralık). 2015 yılında çatışmaların en yoğun olduğu dönemlerde dahi iktidar ile IŞİD arasında yapılan anlaşmalarla Suriye Devleti’nin IŞİD’in eline geçen gaz şirketlerine ödeme yapıp ekipman tedarik etmesi karşılığında iki tarafın üretilen gaz ve elektriği bölüştüğü iddia edilmiştir (Financial Times, 2015). Tüm bunlar gösteriyor ki IŞİD’in varlığı en çok Esad yönetiminin işini kolaylaştırmıştır. IŞİD’in ülkede yükselmesi ve bölgeyi terörize etmesiyle Esad Suriye içinde uluslararası aktörlerin hedefi olmaktan çıkmıştır. Bununla birlikte IŞİD’in yükselmesi dolaylı olarak iktidarın devrilmesinin önüne geçmiştir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma temel olarak Suriye krizinin mezhepsel boyutunu enstrümantalizm yaklaşımıyla açıklamaya çalışmıştır. Makalede mezhepçiliğin gelişen bir literatüre sahip olduğu ancak kavramla alakalı bir konsensüsün bulunmadığı görülmüştür. Dolayısıyla mezhepçilikle alakalı devam eden tartışmalarda farklı yaklaşımlardan söz etmek mümkündür. Özellikle iç çatışmalarda mezhepçiliğin nasıl açıklanacağı konusu teorisyenler için önemli bir meydan okuma haline gelmiştir. Temelde etnik çatışmaları açıklamakta birer teorik çerçeve olarak kabul edilen primordializm ve enstrümantalizm yaklaşımları mezhepsel çatışmalar için de açıklayıcı olmuştur.

Ancak primordializm, Ortadoğu'daki mezhepçilik kavramının değişen yapısını ve mezhep çatışmalarını doktrinel ve verili mezhepsel kimlik anlayışı çerçevesinde açıklamakta yetersiz kalmıştır. Buna karşılık enstrümantalizm yaklaşımının öne sürdüğü mezhepsel kimliklerin siyasi lider ve elitler tarafından kendi çıkarları için birer araç olarak kullanıldığı ve mezhep gruplarının manipülasyona açık olduğu düşüncesi Ortadoğu'daki mezhep sorununu açıklayan bir yaklaşım olmuştur.

Suriye krizinin bir vaka olarak incelendiği bu makalede, mezhepçiliğin araçsallaştırılmasıyla otoriter iktidarın varlığını sürdürmesi arasında önemli bir bağlantı olduğu sonucuna varılmıştır. Esad yönetimi Suriye Alevilerinin desteğini almanın kendi varlığını sürdürmesinin en önemli yolu olduğunu görmüştür. Dolayısıyla Esad yönetimi, Alevi toplumunun iktidarın etrafında kenetlenmesinin ancak mezhepçiliği bir araç olarak kullanmakla mümkün olacağını düşünmüştür. Esad yönetimi bu amaçla krizin mezhep çatışmalarına evrilmesi için çaba harcamış ve bu yönde çeşitli politikalar geliştirmiştir. Bu makalede, Esad yönetiminin uyguladığı beş temel politikayla bağlantılı olarak beş bulgu ortaya konmuştur. İlk olarak, Esad yönetimi söylemler üzerinden muhalif hareketleri itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Örneğin ayaklanmalar boyunca yaptığı konuşmalarda protestocuların “uluslararası komplo”nun Suriye'deki temsilcileri olduğunu iddia etmiştir. Bu politikanın sonucunda temel hak talepleriyle sokağa dökülen sivil barışçıl protestocular, Esad yönetiminin söylemleri sonucunda itibar kaybına uğramıştır. İkincisi, yıllardır hapislerde tutulan radikal unsurların peyderpey serbest bırakılmasıyla muhalefetin radikalleştirilmesi sağlanmıştır. Esad yönetimi bu süreçte radikalleşen ve şiddete başvuran bazı muhalifleri işaret ederek bütün muhalefetin radikalleştiğini ve hepsinin “cihatçı”, “terörist” ve “katil” olduğunu iddia etmiştir. Sünni kimliğin terörize edilmesi üzerinden yaratılan tehdit algısı ile muhalefet meşruiyetini ve uluslararası desteğini kaybetmiştir. Üçüncüsü, Esad yönetimi radikal İslamcıların Alevi toplumundan intikam alacağı düşüncesi üzerine giderek kendisini azınlıkların yegâne koruyucusu olarak göstermiştir. Böylece cihatçı/selefi oluşumlara karşı yok olma korkusu yaşayan Suriye Alevilerinin Esad yönetimine mutlak bağlılığı sağlanmıştır. Dördüncüsü Esad yönetimi krizin mezhep çatışmalarına dönüşmesini sağlamak amacıyla Sünni muhalefete karşı şiddet kullanımını araçsallaştırmıştır. Bu bağlamda “Alevileştirilmiş” güvenlik güçlerinin Sünni sivillere karşı katliamlar yapmaları sağlanmıştır. Bunun sonucunda iki mezhep arasında düşmanlıkların oluşturulması veya var olan düşmanlıkların derinleştirilmesine yol açılmıştır. Son olarak Esad yönetimi, IŞİD başta olmak üzere çok sayıda radikal grubun oluşması ve yükselmesi için uygun bir ortam yaratmıştır. IŞİD ve diğer radikal grupların yükselmesi ile hem muhalefet mutlak anlamda parçalanmış hem de Esad yönetiminin uluslararası kamuoyu tarafından Suriye'nin geleceği için en önemli aktör olarak algılanması sağlanmıştır.

Bu bulguların dışında makalenin kapsamına dahil edilmeyen ancak Esad yönetiminin mezhepçiliği araçsallaştırmasının sonucunda elde ettiği dış kazanımlardan da söz etmek mümkündür. Esad yönetiminin mezhepçiliği içeride araçsallaştırması dış politikada da kendisine fayda sağlamış ve Şii dünyasının – özellikle İran ve Hizbullah – desteğini almıştır. Bunun sonucunda iktidarını kaybetme riski altına girmiş olan Esad yönetimi, İran ve Hizbullah'ın destekleriyle ayakta kalabilmiş ve çatışmaları kendi lehine çevirmiştir. Dolayısıyla mezhepçiliğin

araçsallaştırılmasının dışsal boyutu Esad yönetiminin iç politikalarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır.

Suriye krizinde mezhepçiliğin araçsallaştırması siyasetinin Esad yönetiminin çatışmaları kendi lehine çevirmesinde ve varlığını korumasında önemli bir yer tuttuğu kabul edilse de bu politikanın çok sayıda olumsuz sonucu olduğu ve tehlikeli bir süreci beraberinde getirdiği de dikkatlerden kaçmamalıdır. Mezhepçiliğin araçsallaştırılması politikası toplumun kimlik hatlarına göre bölünmesi, mezhep grupları arasındaki hoşgörünün yok olması ve Ortadoğu bölgesinde kimlik temelli düşmanlıkların oluşması gibi nesilleri etkileyecek sorunlara yol açmıştır. Bu durum Suriye devletinin bağımsızlığından sonra ulusal birliği inşa etme çabalarının yok sayılması anlamına gelmiştir. Mezhepsel kimlikler arasında yaratılan “düşman” ve “öteki” algılarının yok edilmesi ancak yıllarca sürececek doğru politikalarla mümkün olacaktır. Bu da mezhepçiliğin araçsallaştırılmasının kısa vadede iktidarlara bir hareket sahası sağlamayan bir politika olmasına rağmen uzun vadede büyük sorunlar yaratacağını göstermektedir.

Kaynakça

- Abdul Haq, E. (2019, 22 Kasım). Leaked Document: Assad Issued Amnesty for terrorists, Jihadists in 2011 to Radicalize the Uprising. *Zaman Al Wasl* (Erişim tarihi: 05 Ağustos 2022). <https://en.zamanalwsl.net/news/article/49602/>
- Abouzeid, R. (2018). *No Turning Back: Life, Loss, and Hope in Wartime Syria*. WW Norton ve Company.
- Abu-Helal, F. (2014, 24 Ocak). *Sectarianism and the Syrian Revolution* (Erişim tarihi: 15 Haziran 2022). <https://www.middleeastmonitor.com/20140124-sectarianism-and-the-syrian-revolution/>
- Agashe, A. (2022). Ethnicity as a Politicised Identity: An Instrumental Approach. *International Journal of Multidisciplinary Educaditional Research*, 4(2), 26-32.
- Al Jazeera. (2012, 18 Şubat). Nir Rosen on Syrian Sectarianism (Erişim tarihi: 30 Ağustos 2022). <https://www.aljazeera.com/features/2012/2/18/qa-nir-rosen-on-syrian-sectarianism>
- Al Sharif, O. (2014, 11 Temmuz). Opinion: Isil Has Saved Al Assad Regime for Now. *The Syrian Observer* (Erişim tarihi: 30 Temmuz 2022).
- Al-Assad, B. (2000, 17 Temmuz). Syria President Bashar Al-Assad Inauguration Speech (Erişim tarihi: 15 Eylül 2022). <https://al-bab.com/documents-section/president-bashar-al-assad-inaugural-address>.
- Al-Assad, B. (2011, 20 Haziran). Syria President Bashar al-Assad Speech to Parliament (Erişim tarihi: 10 Ağustos 2022). https://al-bab.com/albab-orig/albab/arab/docs/syria/bashar_assad_speech_110620.htm
- Al-Assad, B. (2011, 21 Ağustos). Syria President Bashar al-Assad Speech to Parliament (Erişim tarihi: 18 Ağustos 2022). <https://english.alarabiya.net/features/2016/03/14/A-look-at-Assad-s-half-decade-of-defiant-speeches>.
- Al-Assad, B. (2011, 30 Mart). Syria President Bashar al-Assad Speech to Parliament (Erişim tarihi: 05 Ekim 2022). https://al-bab.com/albab-orig/albab/arab/docs/syria/bashar_assad_speech_110330.htm
- Al-Assad, B. (2012, 04 Haziran). Speech Delivered by H.E. President Bashar al-Assad At the People's Assembly (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2022). <https://www.voltairenet.org/article174496.html>
- Al-Assad, B. (2012, 04 Haziran). Syria President Bashar al-Assad Speech to Parliament (Erişim tarihi: 14 Ekim 2022). <https://al-bab.com/documents-section/syria-speech-bashar-al-assad-3>.

- Al-Assad, B. (2012, 10 Ocak). H.E. President al-Assad Delivers Speech Today (Erişim Tarihi: 10 Eylül 2022). <https://www.islamicinvitationturkey.com/h-e-president-al-assad-delivers-speech-today-full-text-of-the-speech/>
- Al-Assad, B. (2013, 06 Haziran). Bashar Al-Assad's Speech On Syrian Crisis (Erişim Tarihi: 05 Ekim 2022). <https://www.ibtimes.com/bashar-al-assads-speech-syrian-crisis-full-text-998536>.
- Al-Assad, B. (2013, 07 Ocak). The West has Brought Terrorists to Syria: President Bashar Al Assad's Historic Speech (Erişim Tarihi: 05 Ekim 2022). <https://www.globalresearch.ca/the-west-has-brought-terrorists-to-syria-president-bashar-al-assads-historic-speech-full-transcript/5317977>.
- Al-Refaai, L. (2021) Views: How the Assad Regime Helped Create, Support, and Perpetuate 'ISIS', *Rowaq Arabi* 26 (3), pp. 39-46. DOI: 10.53833/KNMG9677
- Al-Sharif, O. (2014, 11 Temmuz). Isil has saved Al Assad regime for now, *The Syrian Observer*. Alshogre, O. (2021, 30 Mayıs). *Surviving and Escaping the Syrian Prison System* (Erişim tarihi: 20 Ağustos 2022). <https://www.youtube.com/watch?v=nXzbnbgqAtQ>
- Alvarez-Ossorio, I. (2019). The Sectarian Dynamics of the Syrian Conflict. *The Review of Faith ve International Affairs*, 17(2), 47-58. DOI: 10.1080/15570.274.2019.1608644
- Báčová, V. (1998). The Construction of National Identity-on Primordialism and Instrumentalism. *Human Affairs*, (1), 29-43.
- Balanche, F. (2018). *Sectarianism in Syria's civil war*. The Washington Institute for Near East Policy.
- Baumann, T. (2004). Defining ethnicity. *The SAA archaeological record*, 4(4), 12-14.
- BBC News, (2013, 27 Mayıs). Syrian activists document al-Bayda and Baniyas 'massacre' (Erişim tarihi: 15 Eylül 2022). <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22684359>
- BBC News. (2012, 13 Ocak). Syria tanks and troops 'enter protest town, Zabadani' (Erişim tarihi: 25 Temmuz 2022). <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-16557204>
- Blair, D. (2014, 22 Ağustos). How Assad helped the rise of his 'foe' Isil. *The Telegraph*. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/11051566/How-Assad-helped-the-rise-of-his-foe-Isil.html>
- Bloom, R. L., vd., (1958). *The Instrumentalism of John Dewey*. 2.
- Brass, P. R., & Brass, P. R. (1991). *Ethnicity and nationalism: Theory and comparison*. Sage Publications (CA).
- Bulos, N. (2015, 06 Aralık). How does Islamic State make money off oil fields in Syria and Iraq?. *Los Angeles Times* (Erişim tarihi: 30 Temmuz 2022). <https://www.latimes.com/world/middleeast/la-fg-islamic-state-oil-qa-20151206-story.html>
- Cordall, S. S. (2014, 21 Haziran). How Syria's Assad Helped Forge ISIS. *Newsweek* (Erişim tarihi: 28 Haziran 2022). <https://www.newsweek.com/how-syrias-assad-helped-forge-isis-255631>
- Dadouch, S. (2020, 11 Haziran). Syrian protesters raise rare anti-Assad chants amid economic plunge. *Washington Post* (Erişim tarihi: 15 Temmuz 2022). https://www.washingtonpost.com/world/middle_east/syrian-protesters-raise-rare-anti-assad-chants-amid-economic-plunge/2020/06/10/2b667242-a99c-11ea-a43b-be9f6494a87d_story.html
- Daoudy, M. (2013, 22 Temmuz). Sectarianism in Syria: myth and reality. *Open Democracy* (Erişim tarihi: 01 Temmuz 2022) <https://www.opendemocracy.net/en/sectarianism-in-syria-myth-and-reality/>
- Darwich, M. ve Fakhoury, T. (2016). Casting the Other as an existential threat: The securitisation of sectarianism in the international relations of the Syria crisis. *Global Discourse*, 6(4), 712-732. DOI: 10.1080/23269.995.2016.1259231

- Dibo, M. (2014, 22 Eylül). Opening the debate on sectarianism in Syria. *Open Democracy* (Erişim tarihi: 30 Haziran 2022). <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/opening-debate-on-sectarianism-in-syria/>
- Droz-Vincent, P. (2014). "State of Barbary"(Take Two): From the Arab Spring to the return of violence in Syria. *The Middle East Journal*, 68(1), 33-58.
- Ejaz, M. ve Rehman, A. (2022). Exploration of the foundations of ethnic conflicts in Baluchistan: a theoretical perspective. *Liberal Arts and Social Sciences International Journal (LASSIJ)*, 6(1), 42-55.
- Filic, G. P. (2021). Critique of Instrumentalist and Primordialist Theories: The Case of Yugoslavia. *Political perspectives: journal for political research*, 11(2), 93-117.
- Financial Times. (2015, 15 Aralık). Isis Inc: Syria's 'mafia-style' gas deals with jihadis (Erişim tarihi: 01 Temmuz 2022). <https://www.ft.com/content/92f4e036-6b69-11e5-aca9-d87542bf8673>.
- Ghadry, F. (2014, 12 Ağustos). *US State confirms Assad behind ISIL* (Erişim tarihi: 30 Ağustos 2022). <https://blogs.timesofisrael.com/us-state-confirms-assad-behind-isil/>.
- Goldsmith, L. (2018a). Syria's Alawis: Structure, perception and agency in the Syrian security dilemma. In *The Syrian Uprising*, Routledge, (pp. 141-158).
- Goldsmith, L. (2018b). The Alawites of Syria: The costs of minority rule. In *Routledge Handbook of Minorities in the Middle East*, Routledge, (pp. 185-196).
- Gov.uk, (2015, 30 Eylül). The Assad regime created the environment in which extremism and ISIL in particular flourished (Erişim tarihi: 20 Eylül 2022). <https://www.gov.uk/government/speeches/the-assad-regime-created-the-environment-in-which-extremism-and-isil-in-particular-flourished>
- Hadaya, S. (2020). Sectarianisation in Syria: The Disintegration of a Popular Struggle. *Conflict, Security ve Development*, 20(5), 607-629. DOI: 10.1080/14678.802.2020.1833520
- Haddad, F. (2014). *Sectarianism in Iraq: Antagonistic Visions of Unity*. Oxford University Press, 25-27.
- Haddad, F. (2017). 'Sectarianism' and its Discontents in the Study of the Middle East. *The Middle East Journal*, 71(3), 363-382.
- Haddad, F. (2020). *Understanding 'Sectarianism': Sunni-Shi'a Relations in the Modern Arab World*. Oxford University Press, New York.
- Hashemi, N. ve Postel, D. (2017). Sectarianization: Mapping the New Politics of the Middle East. *The Review of Faith ve International Affairs*, 15(3), 1-13. DOI: 10.1080/15570.274.2017.1354462
- Hinnebusch, R. (2019). Sectarianism and Governance in Syria. *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 19(1), 41-66.
- Hinnebusch, R. ve Imady, O. (2018). *The Syrian Uprising*. Routledge, New York.
- Holliday, J. (2011). The struggle for Syria in 2011. *Institute for the Study of War*, 16, 7-29.
- Human Rights Watch, (2012, 27 Mayıs). *Syria: UN Inquiry Should Investigate Houla Killings* (Erişim tarihi: 30 Ekim 2022). <https://www.hrw.org/news/2012/05/27/syria-un-inquiry-should-investigate-houla-killings>
- Human Rights Watch. (2013, 13 Eylül). "No One's Left": Summary Executions by Syrian Forces in Al-Bayda and Baniyas (Erişim tarihi: 25 Ağustos 2022). <https://www.hrw.org/report/2013/09/13/no-ones-left/summary-executions-syrian-forces-al-bayda-and-baniyas>
- Humud, C. E., Blanchard, C. M. ve Nikitin, M. B. D. (2016). *Armed Conflict in Syria: Overview and US Response*. Library of Congress Washington DC Congressional Research Service.
- Kalyvas, S. N. (2008). Ethnic defection in civil war. *Comparative Political Studies*, 41(8), 1043-1068.
- Khatib, H. (2015). Political Instrumentalization of Islam in a Violent State Crisis: The Case of Syria. *Journal of Applied Security Research*, 10(3), 341-361. DOI:10.1080/19361.610.2015.1038769

- Khatib, H. (2017, 21 Şubat). Radicalization in European Prisons Between Prevention and Instrumentalization of Religion (Erişim tarihi: 05 Ağustos 2022). <https://www.eurasiareview.com/21022017-radicalization-in-european-prisons-between-prevention-and-instrumentalization-of-religion-oped/>
- Khatib, L. (2017). Syria, Saudi Arabia, the UAE and Qatar: the 'sectarianization' of the Syrian conflict and undermining of democratization in the region. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 10(3), 341-361. DOI: 10.1080/13530.194.2017.1408456
- Khatib, L. (2018). Tutelary authoritarianism and the shifts between secularism and Islam in Syria. In *The Syrian Uprising* (pp. 92-105). Routledge.
- Leith, Murray Stewart (2006) *Nationalism and national identity in Scottish politics*. PhD thesis, University of Glasgow.
- Levitt, M. (2021, 26 Eylül). The Assad Regime's Business Model for Supporting the Islamic State. *The Washington Institute* (Erişim tarihi: 10 Temmuz 2022). <https://www.bing.com/search?q=The+Assad+Regime's+Business+Model+for+Supporting+the+Islamic+State+ecvid=8580b16376d14336916b3aea7112cd2cveaqs=edge..69i57j69i64.736j0j1vepglt=41veFORM=ANNTA1vePC=U531>
- Los Angeles Times, (2015, 06 Aralık). How does Islamic State make money off oil fields in Syria and Iraq? (Erişim tarihi: 02 Ağustos 2022). <https://www.latimes.com/world/middleeast/la-fg-islamic-state-oil-qa-20151206-story.html>
- Makdisi, U. (2000). *The Culture of Sectarianism: Community, History, and Violence in Nineteenth-century Ottoman Lebanon*. Univ of California Press.
- Martini, A. (2020). The Syrian Wars of Words: International and Local Instrumentalisations of the War on Terror. *Third World Quarterly*, 41(4), 725-743. DOI: 10.1080/01436.597.2019.1699784
- Matar, L. (2016). *The Political Economy of Investment in Syria*. Houndmills, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Menshaw, M. (2022). The Irony of Sectarianism: Sectarianizing by Desectarianizing in Syria. *Digest of Middle East Studies*, 31(2), 131-150. DOI: 10.1111/dome.12263
- Mobaied, S. (2019). The Baath-Assadist System, a System of Political Instrumentalisation. *Open Journal of Political Science*, 10(1), 124-133. DOI: 10.4236/ojps.2020.101009
- Mohamed Husein Gaas (2019): Primordialism vs. instrumentalism in Somali society: is an alternative needed?, *Journal of Contemporary African Studies*, DOI: 10.1080/02589.001.2018.1559279
- O'Leary, B. (2001). Instrumentalist theories of nationalism. *Encyclopedia of Nationalism*, 148-153.
- Olanrewaju, I., Omotoso, E., Alabi, J., & Ayodele, O. (2019, June). Proto-Nationalism, Instrumentalism and the Liberian Civil War: Challenges for Economic Development. In *6th International Conference on Education, Social Sciences and Humanities, Istanbul, Turkey* (pp. 24-26).
- Omelicheva, M. Y. (2016). Islam and Power Legitimation: Instrumentalisation of Religion in Central Asian States. *Contemporary Politics*, 22(2), 144-163. DOI: 10.1080/13569.775.2016.1153287
- Ozkirimli, U. (2017). *Theories of nationalism: A critical introduction*. Bloomsbury Publishing.
- Phillips, C. (2015). Sectarianism and Conflict in Syria. *Third World Quarterly*, 36(2), 357-376. DOI: 10.1080/01436.597.2015.1015788
- Reed, J. (2015, 09 Haziran). Will Assad Put Himself in US Crosshairs by Working With ISIL? (Erişim tarihi: 14 Ağustos 2022). <https://www.justsecurity.org/23528/assad-put-crosshairs-working-isil/>
- Reuters, 2013, 23 Mart). Fearing stark future, Syrian Alawites meet in Cairo, (Erişim tarihi: 05 Ekim 2022). <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-alawites-idUSBRE92M00G20130323>

- Reyko Huang (2019): Religious Instrumentalism in Violent Conflict, Ethnopolitics, DOI: 10.1080/17449.057.2019.1676525
- Sağıroğlu, C. (2022). Milliyetçilik ve Siyasal Şiddetin Araçsallaştırılması: Tamil Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 242-277.
- Schmidt, S. (2018). The Power of 'Sultanism': Why Syria's Non-violent Protests did not Lead to a Democratic Transition in The Syrian Uprising, Routledge (pp. 30-43)..
- Shaery-Yazdi, R. ve Ümit Üngör, U. (2022). Mass Violence in Syria: Continuity and Change. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 49(3), 397-402.
- Sluglett, P. (2016). Deadly implications: The Rise of Sectarianism in Syria. *The Levant in Turmoil* (pp. 39-55). Palgrave Macmillan, New York.
- Spencer, R. (2014, 20 Ocak). 'Syria's Duplicity over al-Qaeda Means West Will not Trust Assad', *The Telegraph* (Erişim tarihi: 20 Ağustos 2022). <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/10585394/Syrias-duplicity-over-al-Qaeda-means-West-will-nottrust-Assad.html>;
- Spencer, R. (2016, 11 Mayıs). Four jihadists, one prison: all released by Assad and all now dead. *The Telegraph* (Erişim tarihi: 19 Temmuz 2022).
- TDA, (2016, 26 Şubat). Sectarianism in Syria: Survey Study. *The Day After*. <https://tda-sy.org/2016/02/26/1435/>
- The Guardian, (2011, 28 Mayıs). 'One, One, One, the Syrian People are One' (Erişim tarihi: 15 Ağustos 2022). <https://www.theguardian.com/commentisfree/2011/may/28/syrian-alawites-protests>
- The Guardian, (2012, 04 Şubat). Fury Over Homs Massacre as UN Security Council Gathers for Syria Vote (Erişim tarihi: 10 Temmuz 2022). <https://www.theguardian.com/world/2012/feb/04/homs-massacre-un-vote-syria>
- The Telegraph, (2016, 25 Nisan). *Assad cut a deal with ISIL that helped jihadists get more than US\$40M per month from oil* (Erişim tarihi: 20 Temmuz 2022).
- UNSC. (2015, 30 Eylül). The Assad regime created the environment in which extremism and ISIL in particular flourished (Erişim tarihi: 05 Eylül 2022). <https://www.gov.uk/government/speeches/the-assad-regime-created-the-environment-in-which-extremism-and-isil-in-particular-flourished>
- Valbjørn, M. (2020). Beyond the Beyond (s): On the (many) Third Way (s) Beyond Primordialism and Instrumentalism in the Study of Sectarianism." *Nations and Nationalism* 26(1).
- Valbjørn, M. ve Hinnebusch, R. (2018). Playing'the Sectarian Card'in a Sectarianized New Middle East. *Babylon Nordisk tidsskrift for Midtøstenstudier*, (2), 42-55.
- Van Dam, N. (2011). *Struggle for Power in Syria*. I. B. Tauris, New York.
- Van Wagenen, W. (2018). Did Assad Deliberately Release Islamic Prisoners to Militarize and Radicalize the Syrian Uprising. *The Libertarian Institute*.
- Weiss, M. (2010). *In the Shadow of Sectarianism: Law, Shiism, and the Making of Modern Lebanon*. Harvard University Press.
- Wieland, C. (2015). Alawis in the Syrian Opposition. *The Alawis of Syria: War, Faith and Politics in the Levant*, 225-243.

Instrumentalisation of Sectarianism in Syrian Crisis

İbrahim AKKAN*

Fuat AKSU**

The issue of how to explain sectarianism in civil conflicts has become an important challenge for theorists of international relations. Efforts to create a theoretical framework on this subject have directed academics to examine different theoretical backgrounds. In this context, primordialism and Instrumentalism approaches, accepted as theoretical frameworks to explain ethnic conflicts, have also been explanatory for sectarian conflicts. However, primordialism is insufficient to explain the sectarian conflicts and the changing structure of the concept of sectarianism in the Middle East. On the other hand, the Instrumentalism approach explains the sectarian problem in the Middle East by putting forward the idea that political leaders use sectarian identities as instruments for their own interests and that sectarian groups are open to manipulation.

Based on the Instrumentalism approach, this study examines how sectarian identities are used as tools for the political interests of the leader in the Syrian crisis. Considering the main demands of the protesters – democratic rule, freedom, equality of opportunity, economic prosperity, etc. – it is obvious that the Syrian crisis was not sectarian at the beginning. However, against the possibility of protests to overthrow the government, Syrian leader Bashar al-Assad, and his administration radicalized the opposition and tried to legitimize the use of violence. The masses were mobilized by instrumentalizing the sects and making them a security issue. The Assad administration built its discourse, actions, and policies over the Sunni-Shiite sectarian identities in Syria and ensured the radicalization of the majority of the Sunni protesters. With the radicalization of the protesters, the crisis has turned into an existential threat for minorities in Syria.

This study shows that there is an important connection between the created threat perception, the instrumentalization of sectarian identities, and the success of Bashar al-Assad and his administration. Bashar As al-Assad sad saw that getting the support of the Syrian Alawites was the most important way to maintain his existence. Therefore, he thought that it would be possible to unite the Alawite community around the government only by using sectarianism as a tool. For

* Yildiz Technical University, Istanbul, E-mail: ibrahim.akkan@std.yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0003-0174-2922

** Yildiz Technical University, Istanbul, E-mail: faksu@yildiz.edu.tr ORCID: 0000-0002-3693-6666

this purpose, he has made efforts to transform the crisis into sectarian conflict and has developed various policies in this direction.

In this article, five findings are presented in connection with the five main policies implemented by the Assad administration. First, Assad tried to discredit opposition movements through negative discourses. For example, in his speeches during the riots, Assad claimed that the protesters were representatives of the “international conspiracy” in Syria and that they are “traitors”. As a result of these discourses, the peaceful civilian protesters with demands for fundamental rights, suffered a loss of reputation. Second, the radicalization of the opposition was achieved by gradually releasing the radical elements who had been imprisoned for years. The Assad administration pointed out some dissidents who became radicalized and resorted to violence in this process, claiming that the entire opposition was radicalized and that they were all “jihadists”, “terrorists” and “murderers”. With the perception of threat created through the terrorization of Sunni identity, the opposition has lost its legitimacy and international support. Third, Assad has shown himself as the sole protector of minorities, on the idea that radical Islamists will take revenge on the Alawite community. Thus, with the fear of extinction against jihadists, the Syrian Alawites displayed absolute loyalty to the Assad administration. Fourth, Assad instrumentalized the use of violence against the Sunni opposition in order to transform the crisis into sectarian conflicts. In this context, security forces which are mostly Alevites, were driven to carry out massacres against Sunni civilians. As a result, hostilities between the two sects were created or the existing hostilities deepened. Finally, the Assad administration created a suitable environment for the formation and rise of many radical groups, especially ISIS. With the rise of ISIS and other radical groups, the opposition was completely disintegrated, and the Assad administration was perceived by the international community as the most important actor for the future of Syria.

On the one hand, it is accepted that the policy of instrumentalizing sectarianism in the Syrian crisis has an important place in Assad’s turning the conflicts in his favor and preserving his existence. On the other hand, it should not be overlooked that this policy has many negative consequences and brings along a dangerous process. The policy of instrumentalizing sectarianism has led to problems that will affect generations, such as the division of society according to identity lines, the disappearance of tolerance between sectarian groups, and the emergence of identity-based hostilities in the Middle East region. This shows that although the instrumentalization of sectarianism is a policy that provides advantages in the short term, it will create major problems in the long run.